

Een productief 'enfant terrible': Conrad Busken Huet

Net zoals Multatuli is Conrad Busken Huet (1826-1886) een van de weinige leesbaar gebleven Nederlandse auteurs van de 19e eeuw. Dat toonde Olf Praamstra al eerder aan in zijn proefschrift *Gezond verstand en goede smaak* (Ernst & Co., 1991) over de literaire criticus, en het bleek voor de doorsnee lezer ook uit het mooie portret in brieven *Een vastgeraakte locomotief* dat hij in 1997 samenstelde (L.J. Veen). Bij zijn promotie wist Praamstra dat hij ooit de biografie van Busken Huet zou schrijven. Het ene jaar dat hij ervoor dacht nodig te hebben zijn er vier geworden. Het resultaat, *Busken Huet: een biografie* (SUN), is een turf van meer dan 900 bladzijden.

Vroegere biografieën over Busken Huet, onder meer die van Colmjon (1944) en De Vooyo (1949), waren niet zozeer levensbeschrijvingen als typeringen van de man achter het werk. Kenmerkend is dat ze nauwelijks ingaan op diens vormingsjaren, die nochtans bepalend waren voor zijn latere ontwikkeling. Praamstra, voorzitter van de opleiding Nederlandkunde/Dutch Studies aan de universiteit Leiden, is niet voor niets een academische biograaf. Hij besteedt gelijke aandacht aan de verschillende fasen van Busken Huets leven, ook als die niet onmiddellijk te maken hebben met datgene waar de gebiografeerde in uitblonk: de nietsontziende en scherp geformuleerde literaire kritiek. Vóór Huet criticus werd, had hij een door zijn afkomst voorbestemde carrière achter de rug als predikant van de Waalse kerk. Hij kwam immers uit een geslacht van uitgeweken Franse Hugenoten, waar men van vader op zoon predikant werd. Zijn vader, ambtenaar op het Ministerie van Financiën, vormde daarop de eerste uitzondering. Met zijn grote gezin en ondanks de twee dienstboden die men er thuis op nahield, had hij het niet breed. Conrad kon in Leiden gaan studeren met een beurs, die wel alleen bestemd was voor een studie theologie. Die studie nam de jonge Huet vrij lichtzinnig op: hij nam uitgebreid deel aan het studentenleven en was met zijn geestige aard een graag geziene gast bij de disputen of *debating clubs* die toen in trek waren. Slechts één hoogleraar, de theoloog J.H. Scholten, vond in zijn ogen genade. Hij was een vertegenwoordiger van het modernisme, dat de bijbel en het geloof met de instrumenten van de empirische wetenschap bij de tijd wilde brengen – iets wat pas een eeuw later met de 'ontmythologisering' in het katholicisme heeft plaatsgevonden.

Als jong predikant in Haarlem zal Huet twijfel zaaien aan de letterlijkheid van Bijbelverhalen. De kerkgangers waren gecharmeerd door zijn gloedvolle manier van spreken en werden steeds talrijker. Hij was in Haarlem het 'enfant chéri'. Toen hij zijn modernistische theologische opvattingen echter publiceerde in de *Brieven over den Bijbel* (1857-58), was het

hek van de dam. Hij kreeg zoveel tegenkanting dat hij uiteindelijk besloot het predikantschap op te geven. Een echte geloofscrisis was het nauwelijks, want Busken Huet had al langer door dat ook het preken over wat hij rationeel ontmaskerde de gevoelsmatige keuze – a.h.w. tegen beter weten in – voor het geloof niet overeind kon houden. Hij werd agnost en een pessimistische aanhanger van het determinisme. Hij verruilde het christendom voor de literatuur en de literaire kritiek, een terrein waarop hij al evenveel vijanden zou maken. Potgieter nodigde hem uit om redacteur te worden van *De Gids*, het begin van een levenslange, soms aan stormen onderhevige vriendschap. Het 'enfant chéri' werd een 'enfant terrible'. Nederland was voor hem in alle opzichten te klein. Gemeten aan buitenlandse maatstaven, was de Nederlandse literatuur ingeslapen en in zichzelf gekeerd. Vlijmscherp valt hij de 17e-eeuwse dichter Cats aan, die volgens hem aan het begin stond van een lange traditie van huiselijke rijmelarij in de Nederlandse letteren. "In het leven van elk regtgeaard Nederlander der 19de eeuw behoort een oogenblik aan te breken dat hij ophoudt ten aanzien van Cats slechts onverschilligheid te koesteren; een dag en uur dat hij 'al de werken' van dien rijmelaar en kwezel van zich afstoot met geheel den fieren weerzin dien zulk een erbarmelijk karakter, eene zo ergelijke middelmatigheid, een zoo gemeene en gemeenmakende geest aan den weldenkende moet inboezemen".

Zelf was hij overtuigd van de heilzame werking van zijn negatieve kritiek: "negatief en afbrekend, ja, maar afbrekend om licht en lucht te maken, gelijk de mijnwerker doet wanneer hij zich begraven gevoelt onder neerstortend puin". Hij trok van leer tegen de brave huiselijke poëzie en de aftandse historische roman, en pleitte voor meer hartstocht en realisme. Omdat Busken Huet niet van zijn literaire pen kon leven, werd hij journalist voor de *Oprechte Haarlemsche Courant*, een baantje onder zijn niveau waarin hij zich behoorlijk uitgebuit voelde. Het deed hem wel voeling houden met de politiek, waarvoor hij zich al als student had geïnteresseerd. Praamstra wijst er herhaaldelijk op hoe verkeerd het is Busken Huet in het liberale kamp onder te brengen. Ook bij hun tegenstanders, de conservatieven, hoorde hij niet thuis, al heeft hij zich om pragmatische redenen enkele keren aan hun zijde geschaard. In feite behoorde hij tot de sociaal bewogen radicalen en stond hij onder invloed van het saint-simonisme. Hij (die nooit bemiddeld genoeg was om te mogen stemmen) ijverde voor een algemeen kiesrecht en een rechtvaardiger behandeling van de arbeiders. Tegelijk had hij een hang naar een autocratisch bewind en was hij een overtuigd monarchist.

Praamstra citeert instemmend de bekende woorden van L.P. Hartley: "The past is a foreign country. They do things differently". Vooral bij een figuur als Busken Huet, die zozeer inspeelde op de geest en de gebeurtenissen van zijn tijd, is het belangrijk dat de biograaf voldoende aandacht opbrengt voor relevante economische, sociaal- en cultuurhistorische

informatie. Huets vertrek in 1868 naar Nederlands-Indië bijvoorbeeld, waar hij redacteur wordt van de *Java-Bode* en later een nieuw dagblad opricht, gaat gepaard met uitleg over het cultuurstelsel, de koloniale pers, het sociale leven, de woonsituatie, de verhouding tot de inlanders enzovoort. Foto's van die tijd intensiveren dat bad in het verleden. Toch heb je soms het gevoel dat de persoonlijkheid van Busken Huet op zich schimmiger blijft dan zijn rol als figuur in het openbare leven en als echtgenoot of vader. Psychologische verklaringen gaat de biograaf zoveel mogelijk uit de weg maar hij onthoudt zich niet van oordelen. Busken Huet leefde boven zijn stand en maakte voortdurend schulden, hij gedroeg zich soms onoprecht (bv. over de vrije overtocht naar Indië die hij kreeg in ruil voor een dubieuze regeringsopdracht), had destructieve trekjes en vooral: hij kon nooit inschatten wat zijn scherpe uitlatingen bij mensen teweeg konden brengen. Over het literaire werk is Praamstra genuanceerd. *Lidewyde* toont net als veel van de vroege verhalen en latere romanpogingen een gebrek aan creatief talent, maar het is wel een voorloper van de naturalistische roman in Nederland, al bleef Busken Huets taalgebruik vrij verhullend. Vanaf 1876 vestigde hij zich als letterkundige in Parijs. Hij schreef steeds meer over grote auteurs uit het verleden en vond de weg naar de cultuurgeschiedenis, wat zou uitmonden in het nog steeds indrukwekkende *Het land van Rembrand*. Pas laat onderkent hij de grootheid van Flaubert, de Franse naturalisten vindt hij te vergaand in hun ongeschminkte beschrijving van de verzwegen realiteit, de Nederlandse Tachtigers erkent hij niet op hun waarde, hoewel hij als hun voorloper kan worden beschouwd. De technische kwaliteiten van Huets kritieken hadden nader mogen worden toegelicht. Praamstra beperkt zich tot een paar opmerkingen over structuur en stijl en heeft het voornamelijk over de invloeden (Saint-Beuve, Taine) die de criticus heeft ondergaan en de vaak negatieve receptie die zijn kritieken te beurt viel.

In haar streven naar volledigheid en het consciëntieuze weergeven van biografische details doet deze biografie de lezer wel 's twijfelen aan de relevantie van het beschrevene, o.m. de talrijke familiebezoeken en breed uitgemeten financiële kwesties. En soms zou je wensen dat ze – Busken Huet indachtig – wat meer hartstocht zou bevatten, wat meer intense ervaringen van (afstand tot) het verleden, die Huizinga 'de historische sensatie' noemde. De biograaf verbiedt het zichzelf te fantaseren en is dus afhankelijk van wat de bronnen overleveren. Over de superioriteit bijvoorbeeld die studenten toen demonstreerden: "Op de avond van de *dies* [de verjaardag van de universiteit] trokken ze met fakkels en muziek door de straten, aangehaapt door het volk, waarvan overigens verwacht werd dat het uit respect het hoofd zou ontbloten. Wie zijn pet niet snel genoeg afnam, kon onder de kreet 'petten af' een tik met de wandelstok krijgen". Of Huets ongezouten aantekening over de onaangename reis met de tram in Batavia: "men zit er vaak geklemd tusschen een onwelriekende Chinees en een transpirerende koelie, met niet als een vuil katoenen broekje aan het lijf; pittoresk om

aan te zien op een afstand, doch van nabij zeer weinig sympathetisch, vooral voor iemand in wiens credo geen plaats is voor het geloof in den 'armen Javaan'". In enkele gevallen heeft de biograaf gesteund op literaire bronnen, die bij Busken Huet inderdaad vaak autobiografisch zijn, of op levendige reisverslagen bij de terugkeer uit Nederlands-Indië via Italië en Zwitserland.

Mooi en menselijk getekend, mede dankzij treffende passages uit brieven, zijn enkele figuren uit Busken Huets leven: de vrienden Potgieter en mevrouw Bosboom-Toussaint, die hem levenslang trouw zijn gebleven. Zijn vrouw Anne, met wie hij ook een intense intellectuele relatie had en die in 1880 in *De Gids* onder schuilnaam het lange kritisch waarderende opstel 'Een schrijversleven' over hem publiceerde. En *last but not least* zijn enige zoon Gideon, een wat wereldvreemde jongen met een aangeboren heupafwijking, de oogappel van zijn ouders en leergierig tot en met, die als een kleine geleerde met zijn vader converseert over kunst, geschiedenis en het tijdsgebeuren. Bij zijn dood laat hij de boeken van zijn vader over aan de Parijse Bibliothèque Nationale, waar hij carrière had gemaakt. Zo kwam Conrad Busken Huet, die wel eens de neiging voelde God te verwijten dat Hij "onbeleefd genoeg was ons in Nederland te doen geboren worden", uiteindelijk toch terug naar een groot vaderland.

Erik de Smedt

Olf Praamstra, *Busken Huet. Een biografie*. Amsterdam: SUN 2007. 941 p.